

UTVIKLINGEN I BRUK AV HELSERELATERTE YTELSE 2013

Av Søren Brage, Torunn Bragstad og Johannes Sørbo

Sammendrag

Ved utgangen av 2013 mottok til sammen 578 000 personer en helserelatert ytelse. Dette er en nedgang på 12 000 personer sammenlignet med ett år tidligere. Målt som andel av befolkningen mottok 17,8 prosent av de som var i alderen 18–66 år en helserelatert ytelse. Det er det laveste nivået siden 2001.

Med helserelatert ytelse menes sykepenges, arbeidsavklaringspenger eller uførepensjon. Det var nedgang i antall mottakere av alle disse ytelsene i 2013. Nedgangen i sykefraværet skyldes at færre ble sykmeldt og at flere fikk gradert sykmelding enn i 2012. Blant de som bruker opp sykepengereetten sin er det vanlig å begynne å motta arbeidsavklaringspenger, men en del får også innvilget uførepensjon. Nedgangen i sykefraværet de siste tre årene har bidratt til færre nye mottakere av arbeidsavklaringspenger og av uførepensjon.

I tillegg til at det har blitt færre nye mottakere både av arbeidsavklaringspenger og uførepensjon de siste årene, var det særlig mange som sluttet å motta uførepensjon i 2013. Det skyldes at det store fødselskullet fra 1946 ble 67 år, og dermed gikk over på alderspensjon. I 2014 vil svært mange passere fire år med arbeidsavklaringspenger, og vi venter at mange av disse vil oppfylle kravene for å få innvilget en uførepensjon. Vi venter derfor at antallet personer som mottar arbeidsavklaringspenger vil fortsette å falle i 2014, mens antallet uførepensjonister vil øke. Utviklingen i sykefraværet vil raskere kunne påvirkes av endringer på arbeidsmarkedet, samtidig som regelverksendringer også vil kunne ha effekt. Det gjør det langt vanskeligere å anslå hvordan sykefraværet vil utvikle seg fremover.

Innledning

Hver sjette person i befolkningen mellom 18 og 66 år mottar hver dag en helserelatert ytelse fra NAV. Med helserelatert ytelse menes sykepenger, arbeidsavklaringspenger eller uførepensjon. Denne andelen har hatt en svakt synkende tendens de siste ti årene. Blant mottakerne av de helserelaterte ytelsene finner vi både de som har relativt korte sykefravær, og de som gjennomgår medisinsk behandling og yrkesrettet rehabilitering over flere år mens de mottar sykepenger eller arbeidsavklaringspenger. Og – om dette ikke fører frem – hel eller gradert uførepensjon. I denne artikkelen viser vi hvordan antall personer og andelen av befolkningen som mottar en helserelatert ytelse har utviklet seg de siste årene. Vi ser nærmere på utviklingen i årene 2011 til 2013, med særlig vekt på 2013. Det er viktig å se ytelsene i sammenheng, da utviklingen i sykefraværet har konsekvenser for hvor mange som senere mottar arbeidsavklaringspenger, og dette vil igjen påvirke antallet som blir uførepensjonister noen år frem i tid. De siste årene har vi sett at en nedgang i antall mottakere av arbeidsavklaringspenger motsvares av en økning i antall uførepensjonister. Dette skyldes at det ved innføringen av arbeidsavkla-

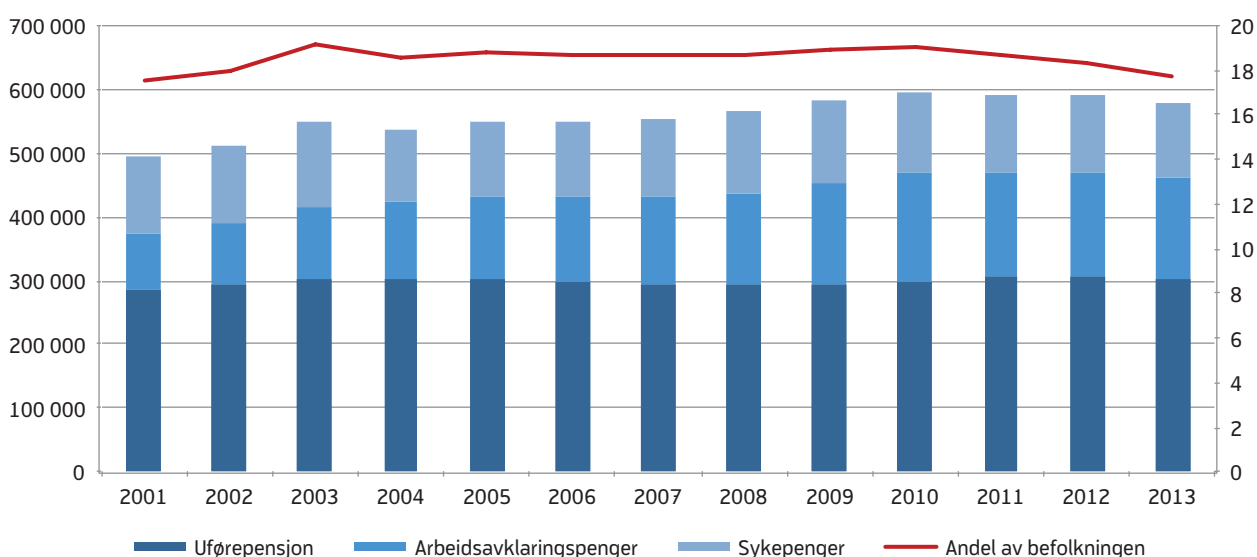
ringspenger ble inkludert personer med til dels svært lange sykdomshistorier bak seg, og som nå får en uførepensjon. Til slutt i denne artikkelen vil vi si litt om hva vi venter vil skje videre fremover.

Færre mottok helserelaterte ytelser

Ved utgangen av 2013 mottok til sammen 578 000 personer en helserelatert ytelse, noe som tilsvarer 17,8 prosent av befolkningen i alderen 18–66 år. Dette er en nedgang på 12 000 personer sammenlignet med utgangen av 2012, og nedgangen er helt jevnt fordelt mellom de tre ytelsene sykepenger, arbeidsavklaringspenger og uførepensjon. Både antallet personer og andelen av befolkningen som mottar en helserelatert ytelse har gått ned hvert år siden 2010, og målt som andel av befolkningen har den ikke vært lavere siden 2001 (figur 1).

Samtidig har det vært en svært kraftig befolkningsvekst i Norge, særlig etter EU-utvidelsen i 2004. Hovedårsaken til dette er arbeidsinnvandring, og de nye arbeidsinnvandrerne er gjerne unge og mottar i mindre grad enn nordmenn helserelaterte ytelser. At andelen av befolkningen som mottar en helserelatert ytelse har falt

Figur 1. Antall mottakere av sykepenger, arbeidsavklaringspenger og uførepensjon (venstre akse) og mottakere av disse ytelsene som andel av befolkningen mellom 18 og 66 år (høyre akse), justert for dobbelttelling. Tall ved utgangen av året 2001–2013*. Antall i tusen. Andel i prosent

Kilde: NAV

*Foreløpige tall for 2013

kan altså skyldes høy arbeidsinnvandring. Ifølge Kann m.fl (2013a) falt imidlertid også andelen av befolkningen som mottok en helserelatert ytelse fra 2003 til 2012 om vi kun ser på norske statsborgere, og justerer for at befolkningen har blitt eldre.

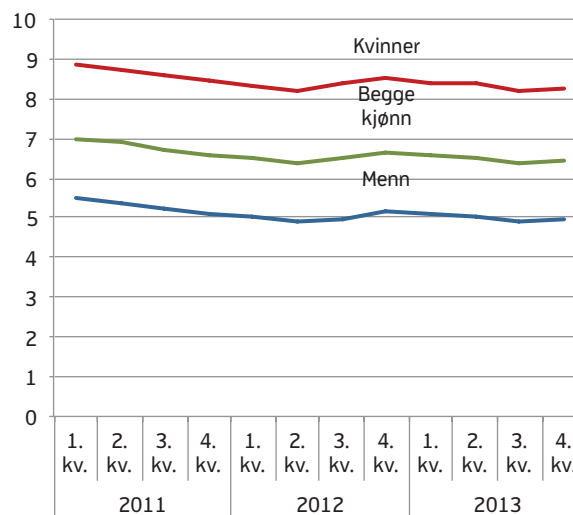
Utviklingstrekkene for hver av de tre helserelaterte ytelsene kan ikke sees uavhengig av hverandre. De fleste som blir sykmeldt er tilbake i arbeid etter kort tid, men hvert år er det også mange som bruker opp sykepengere retten sin. Blant disse vil det vanligste være å begynne å motta arbeidsavklaringspenger, men noen får også innvilget uførepensjon. Nivået på sykefraværet og hvor mange som bruker opp sykepengere retten sin har dermed betydning for hvor mange som begynner å motta arbeidsavklaringspenger og uførepensjon. Blant de som mottar arbeidsavklaringspenger vil noen komme tilbake i arbeid. Samtidig er, som vi skal se senere i artikkelen, en periode med arbeidsavklaringspenger den vanligste bakgrunnen for de som mottar uførepensjon. Utviklingen i antall mottakere av arbeidsavklaringspenger vil altså senere kunne få betydning for hvor mange som blir uførepensjonister. Videre i artikkelen vil vi se nærmere på utviklingen for de tre ytelsene hver for seg, og på hvor mange som går mellom dem.

Liten nedgang i sykefraværet

Det var en liten nedgang i sykefraværet i 2013, etter at fraværet økte i andre halvår 2012. I fjerde kvartal 2013 var sykefraværsprosenten for begge kjønn samlet på 6,4 prosent (figur 2). Tallene kan sammenlignes fra kvartal til kvartal fordi de er justert for sesongvariasjoner og forekomst av influensa. Sammenlignet med første kvartal 2011 var sykefraværet i fjerde kvartal 2013 nær 8 prosent lavere. Menn har et lavere sykefravær enn kvinner, og nedgangen siden 2011 har også vært sterkest for menn. Ved utgangen av 2013 var den sesong- og influensajusterte sykefraværsprosenten 5,0 prosent for menn og 8,3 prosent for kvinner.

Sesong- og influensajusterte kvartalstall finnes bare fordelt på kjønn. Når vi nå skal se på sykefraværet etter alder og diagnose, er tallene derfor ikke justerte. Det innebærer at man bare kan sammenligne et kvartal med tilsvarende kvartal årene før. Det

Figur 2. Sykefraværsdagsverk for arbeidstakere 16–69 år i prosent av avtalte dagsverk, etter kjønn. Sesong- og influensajusterte tall. Både lege- og egenmeldt fravær

Kilde: NAV/Statistisk sentralbyrå

Sykefraværsprosenten

Det vanligste målet for sykefravær i offentlige publikasjoner er sykefraværsprosenten, som viser antall sykefraværsdagsverk som andel av avtalte dagsverk for arbeidstakere. Sykefraværsprosenten beregnes på alt sykefravær der det er levert sykmelding fra lege, og er supplert med et anslag for egenmeldt sykefravær basert på en utvalgsundersøkelse av Statistisk sentralbyrå. Ved beregning av sykefraværsprosenten er det tatt hensyn både til graderte sykmeldinger og deltidsarbeid.

egenmeldte sykefraværet (på i underkant av én prosent) er heller ikke inkludert. I fjerde kvartal 2013 var det ujusterte legemeldte sykefraværet på 5,4 prosent – en nedgang fra 5,6 prosent i samme periode i 2012, og på samme nivå som i fjerde kvartal 2011.

Det legemeldte sykefraværet øker med alderen. I fjerde kvartal 2013 var det på 6,5 prosent blant personer i alderen 60–69 år, 5,6 prosent i gruppen 30–59 år, 4,4 prosent i gruppen 20–29 år, og 2 prosent blant de som var 19 år og yngre. Det var en nedgang i sykefraværet i perioden 2011–2013 i alle aldersgrupper, men sterkest blant de yngste og de eldste.

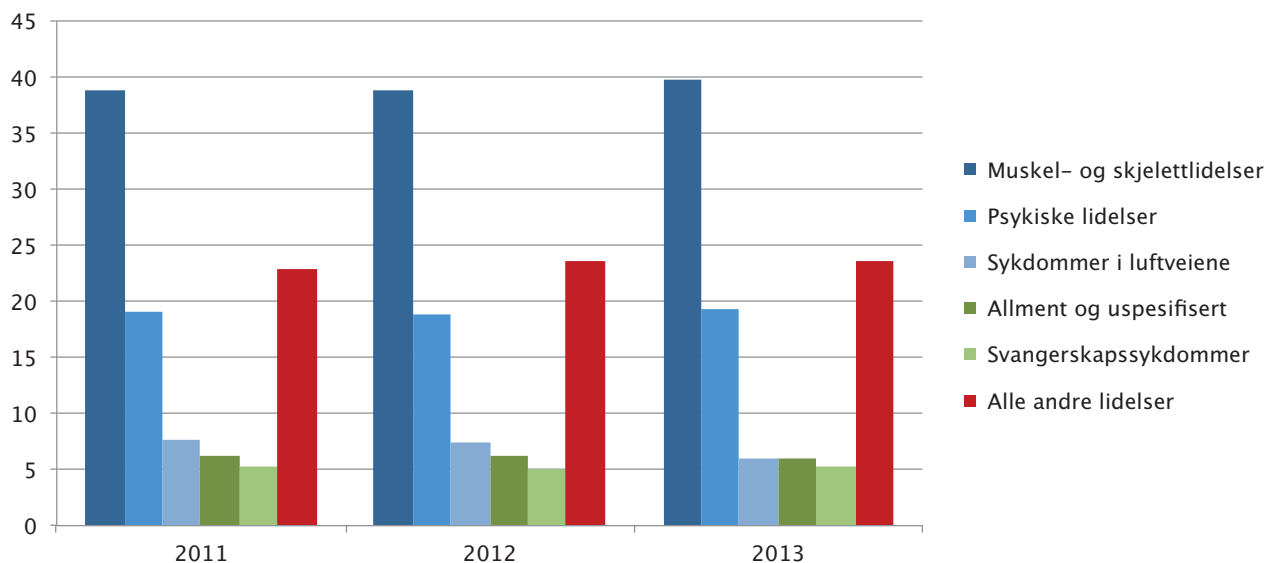
Færre med influensa i 4. kvartal 2013

En viktig årsak til at det ujusterte, legemeldte sykefraværet sank fra fjerde kvartal 2012 til fjerde kvartal 2013, var en nedgang i antall sykefraværsdagsverk knyttet til luftveissykdommer, hvorav influensa er en viktig del. Luftveissykdommer sto for 5,9 prosent av dagsverkene i fjerde kvartal 2013, en nedgang fra 7,4 prosent i 2012 og 7,7 prosent i 2011 (figur 3).

De største diagnosegruppene blant sykmeldte er muskel- og skjelettlidelser og psykiske lidelser. I fjerde kvartal 2013 utgjorde muskel- og skjelettlidelser 39,7 prosent av de legemeldte sykefraværsdagsverkene, mens psykiske lidelser utgjorde 19,3 prosent. Nedgangen i luftveissykdommer bidro til at den relative andelen for disse to diagnosegruppene økte fra 2011, men målt som tapte dagsverk i forhold til avtalte dagsverk var det en nedgang for begge. Trenden med at psykiske lidelser svarer for en stadig større del av sykefraværet fortsetter. Det er også interessant å se at muskel- og skjelettlidelsenes andel av sykefraværet økte for første gang på mange år.

Blant kvinner er psykiske lidelser en vanligere sykmeldingsgrunn enn blant menn. Muskel- og skjelettlidelser svarer for en forholdsvis større del av menns sykefravær enn av kvinners. Yngre sykmeldes i større grad enn eldre på grunn av psykiske lidelser.

Figur 3. Fordeling av sykefraværsdagsverk 4. kvartal, etter diagnosegrupper og år. Legemeldt fravær blant arbeidstakere. Prosent

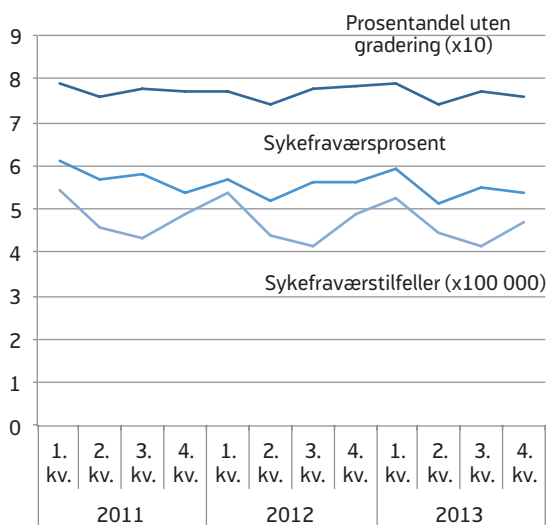

Kilde: NAV

Nedgangen skyldes at færre blir sykmeldt og flere får gradert sykmelding

For å se på årsakene til nedgangen i sykefraværsprosent, har vi sett på endringene i antall sykefraværstilfeller og bruk av graderte sykmeldinger (figur 4).

Figur 4. Sykefraværsprosent, antall sykefraværstilfeller (i 100 000), og gradering av legemeldt sykefravær (prosent x10). Ingen sesong- eller influensajustering

Kilde: NAV

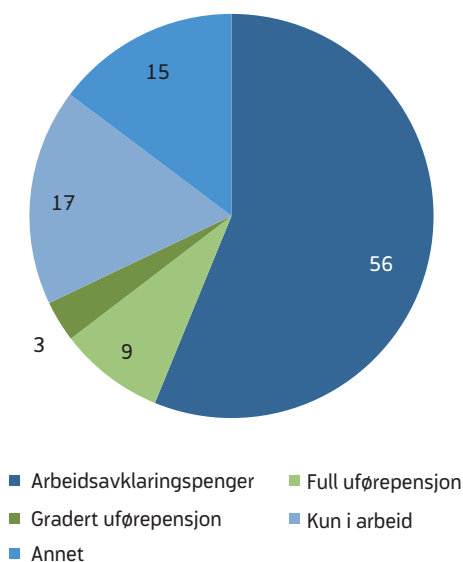
Den ujusterte sykefraværprosenten skiller seg fra den justerte som ble vist i figur 2, men viser samme nedadgående trend i perioden. Det har også vært en nedgang i antallet sykefraværstilfeller i perioden, selv om vi ser at antallet tilfeller er høyt om vinteren på grunn av influensa og andre luftveisinfeksjoner. Andelen sykefraværstilfeller som var helt uten gradering har også gått ned. Begge disse faktorene er med å forklare nedgangen i sykefraværprosenten. Den gjennomsnittlige varigheten økte imidlertid noe i 2011–2012. Dette er i tråd med lengre utviklingstrekk i sykefraværet som analyseres av Nossen (2014) i dette nummeret av Arbeid og velferd.

Hva går de sykmeldte til?

De fleste som blir sykmeldt går tilbake til arbeid i løpet av kort tid. Av de som fikk sykmelding av lege i løpet av fjerde kvartal 2012, var 64 prosent friskmeldt etter 16 dager (Ytteborg 2014). Bare 6,4 prosent var fremdeles sykmeldt etter et halvt år.

Arbeidstakere kan maksimalt motta sykepenges fra NAV for 248 arbeidsdager¹. I løpet av 2012 nådde

Figur 5. Status 6 måneder etter avgang fra sykepenges blant personer som brukte opp sine sykepenge rettigheter i 2012. Prosentvis fordeling

Kilde: NAV

¹ Sykepenges ytes for alle dagene i uken unntatt lørdag og søndag. Dersom trygden yter sykepenges i de første 16 kalenderdagene eller to ukene, ytes det sykepenges i opptil 260 dager. Ny rett til sykepenges oppstår når personen har vært helt arbeidsfør i minst 26 uker.

44 200 personer denne makstiden og brukte dermed opp sine sykepenge rettigheter. Når vi undersøkte deres status seks måneder etter opphør av rettighetene, hadde 24 800 arbeidsavklaringspenger (56 %), 5 200 (12 %) hadde hel eller gradert uførepensjon, 7 700 (17 %) var kun i arbeid, mens 6 500 (15 %) tilhørte gruppen «Annet» (figur 5). Denne siste gruppen inkluderer både personer med andre NAV-ytelser, slik som dagpenger, overgangsstonad og alderspensjon, men også en gruppe på 4 000 personer (9 %), som verken hadde ytelse fra NAV eller var i arbeid seks måneder etter opphør av sykepenge. Disse kan ha gått over til ordinær utdanning, blitt selvstendig næringsdrivende, blitt hjemmeværende eller fått økonomisk sosialhjelp.

I tillegg til de 7 700 som var registrert som kun i arbeid, var det ytterligere 14 500 som var registrert med et arbeidsforhold, enten kombinert med arbeidsavklaringspenger eller med gradert uførepensjon.

Færre mottakere av arbeidsavklaringspenger

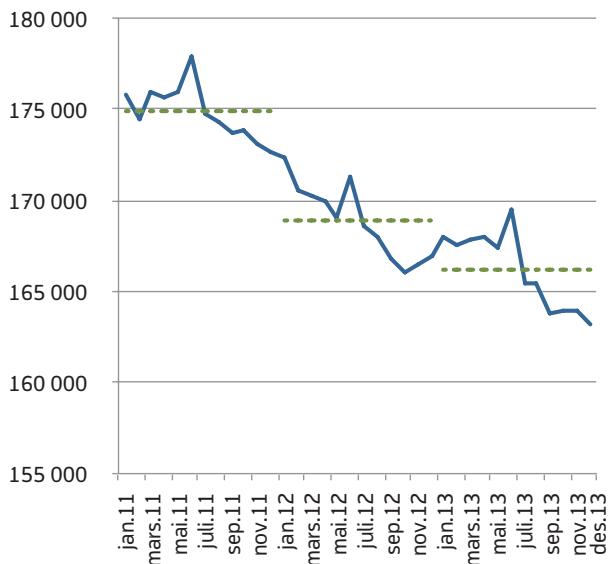
Etter en topp i første kvartal 2011 sank antall personer med arbeidsavklaringspenger, og fallet fortsatte i 2013. Nedgangen fra året før var imidlertid mindre enn i 2012. I gjennomsnitt mottok 166 000 personer arbeidsavklaringspenger i 2013, mot 169 000 i 2012 og 175 000 i 2011 (figur 6). Målt som andel av befolkningen mellom 18 og 66 år, har andelen med arbeidsavklaringspenger falt fra et gjennomsnitt på 6,6 prosent i 2011 til 6,1 prosent i 2013.

Færre nye mottakere av arbeidsavklaringspenger

Reduksjonen i antallet personer som mottar arbeidsavklaringspenger de siste tre årene kan komme av at det har blitt færre nye mottakere, at flere sluttet å motta arbeidsavklaringspenger eller begge deler.² Figur 7 viser kvartalsvis tilgang av nye mottakere og avgang fra arbeidsavklaringspenger, og her ser vi at både antall nye mottakere og avgangen varierer fra

² Å slutte å motta arbeidsavklaringspenger, eller ha avgang, er definert ved at du mottok stønaden i en måned, men ikke i de to påfølgende månedene.

Figur 6. Utvikling i antall mottakere av arbeidsavklaringspenger (blå linje), og gjennomsnittlig antall mottakere per år (grønne stiplede linjer)*

Kilde: NAV

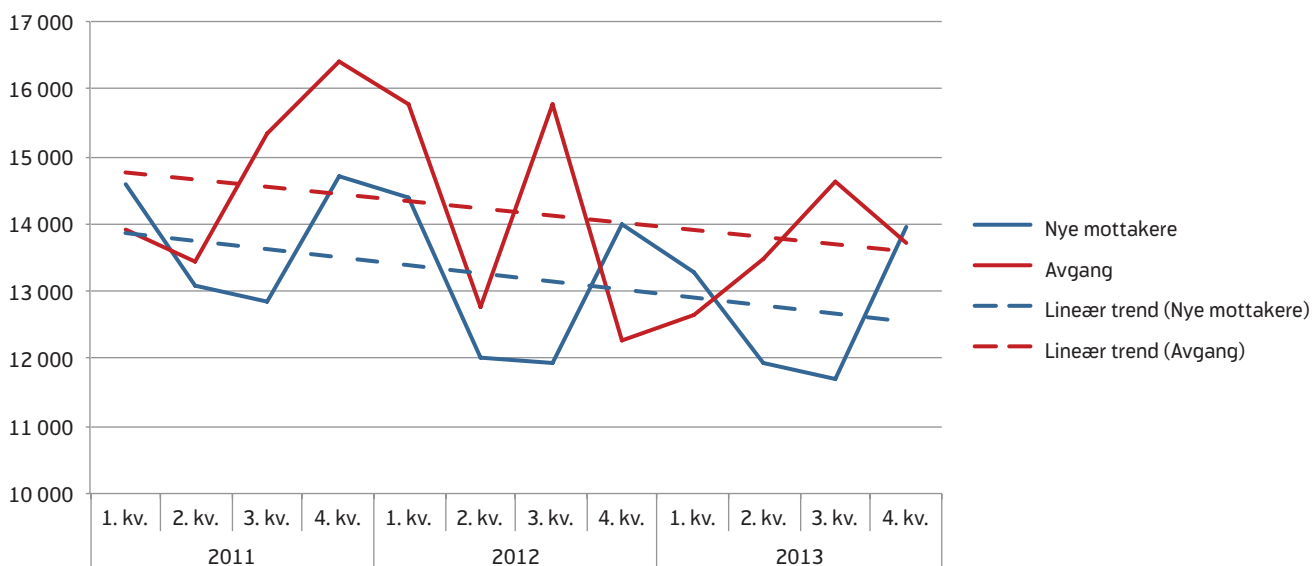
*Toppen i juni hvert år skyldes administrative forhold. Folketrygdens grunnbeløp (G) justeres i mai hvert år, og personer som har sluttet å motta arbeidsavklaringspenger får etterbetaling for denne justeringen i juni.

kvartal til kvartal, men med en fallende tendens. Nedgangen i antallet personer med arbeidsavklaringspenger skyldes altså ikke økt avgang, men at det blir færre nye mottakere. I 2013 ble det i gjennom-

snitt registrert 12 700 nye mottakere per kvartal, mot 13 100 i 2012 og 13 800 i 2011. Avgangen var derimot høyest i 2011 og særlig i fjerde kvartal 2011.

Det er flere grunner til at antallet nye mottakere av arbeidsavklaringspenger har falt i denne perioden. For det første har utviklingen i sykefraværet stor betydning. De fleste nye mottakere av arbeidsavklaringspenger er personer som fortsatt er syke når de mister retten til sykepenger. Hvor mange personer som bruker opp sykepengeretten følger utviklingen i sykefraværet (Kann m.fl. 2013b). Som vi har sett falt sykefraværet gjennom 2011 og første halvår 2012. Mot slutten av 2012 økte imidlertid fraværet, før det igjen gikk noe ned i 2013. Vi ser også at antallet nye mottakere av arbeidsavklaringspenger som kom fra sykepenger falt fra 2011 til 2012, mens nedgangen var liten fra 2012 til 2013 (tabell 1). Om lag 32 000 av de nye AAP-mottakerne kom fra sykepenger i både 2012 og 2013. Tidligere i artikkelen så vi imidlertid at om lag 25 000 av de som sluttet å motta sykepenger i 2012 mottok arbeidsavklaringspenger seks måneder senere. Forskjellen på disse to tallene skyldes blant annet at vi ser på ulike tidsperioder. For de nye mottakerne av arbeidsavklaringspenger sjekker vi om de mottok sykepenger to måneder tidligere, mens vi for de som sluttet å motta sykepenger sjekket hvor de var seks måneder senere. En del av

Figur 7. Nye mottakere av arbeidsavklaringspenger og avgang per kvartal

Kilde: NAV

de som går fra sykepengene til arbeidsavklaringspenger vil bli friskmeldt og gå tilbake i arbeid innen det har gått seks måneder, mens andre kan ha fått innvilget en uførepensjon. Begge disse momentene bidrar til at færre vil motta arbeidsavklaringspenger etter seks måneder enn etter to.

Utviklingen på arbeidsmarkedet vil også ha konsekvenser for antallet mottakere av arbeidsavklaringspenger. Vi ser i tabell 1 at i løpet av de siste tre årene har 7 prosent av de nye mottakerne av arbeidsavklaringspenger vært registrert som arbeidssøkere to måneder tidligere. Det er særlig personer som har vært ledige lenge som ser ut til å gå fra å være arbeidsledige til å motta helserelaterte ytelser (Kalstø m.fl. 2011). I perioder hvor ledigheten øker vil det også være flere som blir gående lenge ledige. Det gjør at når ledigheten begynner å gå opp, er det grunn til å vente at etter en tid vil antallet som går fra å være arbeidssøkere til å bli mottakere av arbeidsavklaringspenger øke. Når ledigheten går ned vil det være motsatt. Arbeidsledigheten var lavere i 2012 enn i 2011, og vi ser også at antallet som gikk fra å være arbeidssøkere til å motta arbeidsavklaringspenger gikk noe ned. I 2013 begynte ledigheten å stige, men antallet som kom fra en arbeidssøkerstatus fortsatte likevel å gå noe ned. Det var imidlertid først og fremst ledige med kort arbeidssøkerstatus som ble flere av gjennom 2013. Dersom ledigheten fortsetter å vokse i 2014 vil også flere ha vært ledige lenge, og dermed vil trolig også flere gå fra å være arbeidssøker til å motta arbeidsavklaringspenger. Det at vi har en lav arbeidsledighet i Norge bidrar til at relativt få går fra å være arbeidsledige til å motta arbeidsavklaringspenger. Situasjonen kunne vært annerledes dersom Norge hadde hatt en arbeidsledighet på nivå med mange europeiske land.

Utviklingen på arbeidsmarkedet vil også påvirke hvor mange som slutter å motta arbeidsavklaringspenger. I perioder med fallende ledighet og høy etterspørsel etter arbeidskraft vil det også være lettere for personer med arbeidsavklaringspenger å få seg jobb, og motsatt i tider med økende ledighet.

Det er også et forhold av administrativ karakter som har hatt stor betydning for avgangen fra arbeidsavklaringspenger i denne perioden. Mange av de som ble konvertert fra ytelsen tidsbegrenset uførestønad til arbeidsavklaringspenger i mars 2010, hadde vedtak som løp ut rundt årsskiftet 2011/12. Det førte til at mange fikk innvilget uførepensjon i slutten av 2011 og første del av 2012, og er en viktig forklaring bak de høye avgangstallene i disse kvartalene. Også mot slutten av 2013 var det et stort fokus i NAV på å få avklart personer som ble konvertert fra en av de tre tidligere ytelsene i 2010. Dette har trolig bidratt til noe høyere avgang i fjerde kvartal enn vi ellers ville hatt. For mer om utviklingen for de som ble konvertert fra de tidligere ytelsene ved innføringen av arbeidsavklaringspenger, se Lande (2014) i dette nummeret av Arbeid og velferd

Flere personer i 60-årene mottar arbeidsavklaringspenger

Det er kun for personer i 60-årene at antallet som mottar arbeidsavklaringspenger økte gjennom 2013. Mens både antallet personer og andelen av befolkningen med arbeidsavklaringspenger har falt for de andre aldersgruppene de siste tre årene, har det vært en jevn stigning for dem i 60-årene. Ved utgangen av januar 2011 mottok 2,6 prosent av befolkningen mellom 60 og 66 år arbeidsavklaringspenger. Ved utgangen av desember 2013 hadde andelen økt til 3,7 prosent. I samme periode har andelen uførepensjo-

Tabell 1. Antall nye mottakere av arbeidsavklaringspenger, etter hvor de var 2 måneder tidligere

År	Antall nye mottakere	Fra Sykepengene	Fra Nedsatt arbeidsevne	Fra Arbeidssøkerstatus	Fra Annet
2011	55 224 (100 %)	35 063 (64 %)	9 379 (17 %)	3 846 (7 %)	6 936 (13 %)
2012	52 379 (100 %)	32 539 (62 %)	9 136 (17 %)	3 580 (7 %)	7 124 (14 %)
2013	50 867 (100 %)	32 031 (63 %)	8 647 (17 %)	3 397 (7 %)	6 792 (13 %)

Kilde: NAV

nister i samme aldersgruppe gått ned, og her har nedgangen vært større enn økningen i bruken av arbeidsavklaringspenger.

Det har vært mange regelverksendringer de siste årene som vil påvirke denne aldersgruppen. Pensjonsreformen ble innført i januar 2011, og gjorde det mulig å gå av med alderspensjon fra fylte 62 år. Økningen fra desember 2011 til desember 2013 ser ut til å være særlig stor for personer som kombinerer arbeidsavklaringspenger og alderspensjon. Det ble også gjort endringer i dagpengeregulverket i forbindelse med pensjonsreformen, slik at personer som hadde fylt 64 år ikke lenger kunne motta dagpenger i mer enn 2 år. Endringene i dagpengeregulverket så ut til å medføre en nedgang i den registrerte ledigheten blant personer i 60-årene, og til at flere gikk av med alderspensjon (Galaasen og Sørbø 2013). Forfatterne fant imidlertid at antallet mottakere av arbeidsavklaringspenger i 2011 og 2012 ble påvirket i liten grad. Det er likevel mulig at innstramningen i dagpengeregulverket har bidratt til økningen i antallet som mottar arbeidsavklaringspenger i 2013. I og med at det har vært så store endringer i regelverket for personer over 60 år de siste tre årene, vil en egen analyse som ser på disse endringene og hvordan det har påvirket både ledighet, antallet som mottar arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og alderspen-

sjon være interessant.

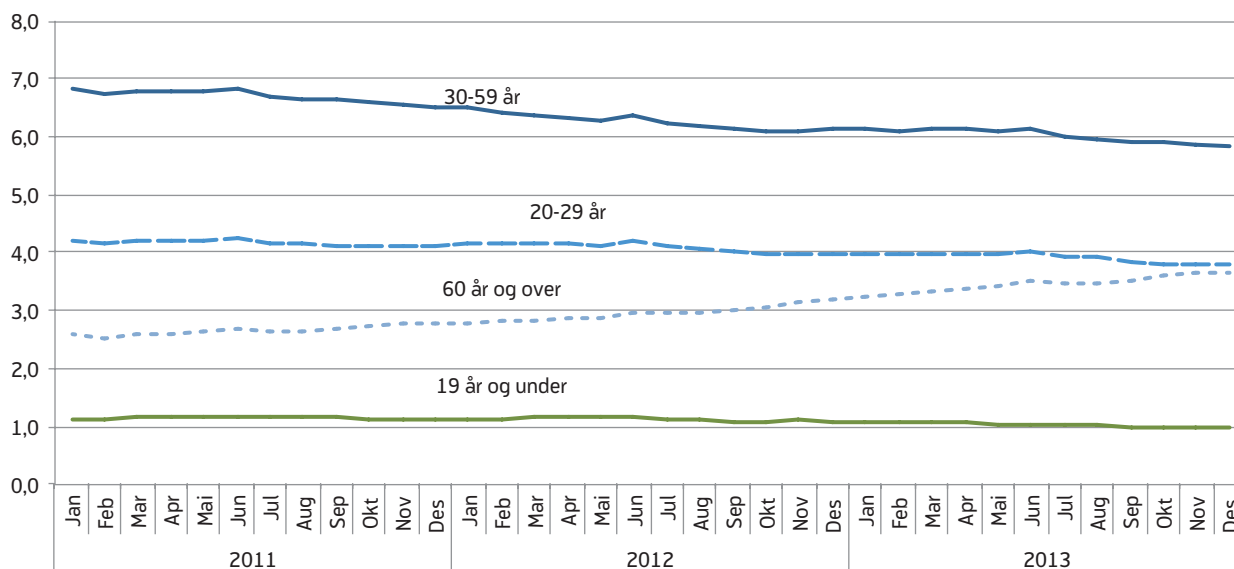
Det er flere kvinner enn menn som mottar arbeidsavklaringspenger i alle aldersgrupper. Aller høyest er andelen for kvinner i 40-årene, hvor 8,1 prosent av befolkningen mottok arbeidsavklaringspenger i desember 2013. På dette tidspunktet var det 96 600 kvinner som mottok arbeidsavklaringspenger. Det er 30 000 flere enn antallet menn på samme tidspunkt. Målt som andel av befolkningen mellom 18 og 66 år mottok dermed 6,0 prosent av kvinnene arbeidsavklaringspenger mot 3,9 prosent av mennene. De siste tre årene har det vært en jevn nedgang for både kvinner og menn.

Fire av ti ble uførepensjonister

I løpet av 2012 var det 54 400 personer som sluttet å motta arbeidsavklaringspenger. Seks måneder senere var 30 prosent uførepensjonister med full pensjon og 11 prosent mottok gradert uførepensjon (figur 9). I overkant av 22 000 personer gikk dermed over fra arbeidsavklaringspenger til uførepensjon. Som vi skal se senere i artikkelen er det å komme fra arbeidsavklaringspenger den vanligste veien inn i uførepensjon.

25 prosent var kun registrert som arbeidstakere, mens 6 prosent på ny mottok arbeidsavklaringspenger etter seks måneder. 28 prosent av de som sluttet å motta

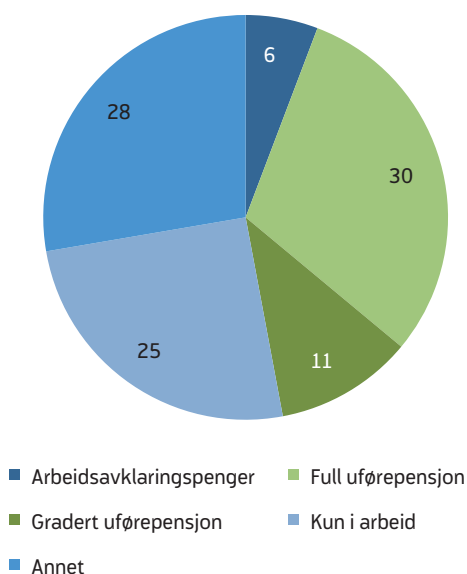
Figur 8. Andel av befolkningen som mottar arbeidsavklaringspenger etter alder. Prosent

Kilde: NAV

arbeidsavklaringspenger i 2012 fant vi ikke igjen i noen av disse statusene. I denne gruppen vil vi blant annet finne de som har gått over i ordinær utdanning eller er selvstendig næringsdrivende, men også personer som blir hjemmeværende, arbeidsledige, går over på alderspensjon, mottar sosialhjelp eller er døde.

Figur 9. Status 6 måneder etter avgang for de som sluttet å motta arbeidsavklaringspenger i 2012. Prosentvis fordeling

Kilde: NAV

Færre uførepensjonister

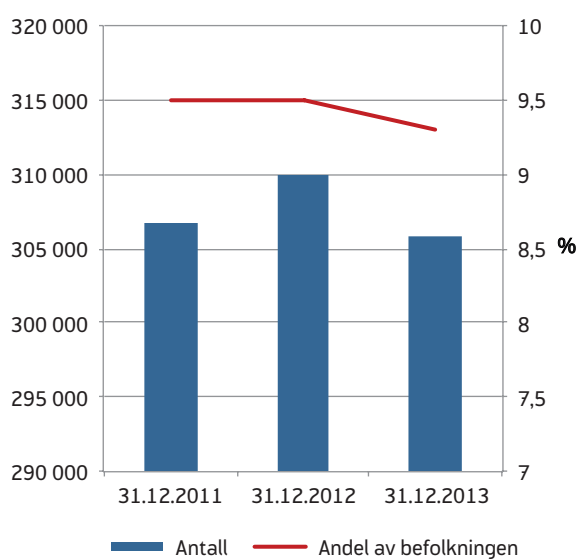
Ved utgangen av 2013 var det registrert 305 900 personer med uførepensjon. De utgjorde 9,3 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år³, og både antall uførepensjonister og andelen uføre i befolkningen var lavere enn ved utgangen av 2012 (figur 10).⁴ Mens antall uførepensjonister økte med 3 200 personer fra utgangen av 2011 til utgangen av 2012, ble det i løpet av 2013 4 000 færre uførepensjonister – en nedgang på 1,3 prosent fra året før. Antall uførepensjonister ved utgangen av 2013 var dermed også

³ En uførepensjon kan tidligst innvilges i måneden etter fylte 18 år. Tilsvarende skjer overgang til alderspensjon for uførepensjonister måneden etter fylte 67 år. Befolkningstallene som benyttes ved beregning av andelen uførepensjonister inkluderer derfor 11/12 av 18-åringene og 1/12 av 67-åringene.

⁴ En befolkningsvekst på 0,9 prosent i aldersgruppen 18-67 år bidro til nedgangen i uføreandelen.

noe lavere enn ved utgangen av 2011. En viktig årsak til nedgangen det siste året er at et rekordhøyt antall uførepensjonister fylte 67 år i løpet av 2013, og dermed ble alderspensjonister. Samtidig var det i 2013 relativt få personer som fikk innvilget en uførepensjon sammenlignet med de to foregående årene.

Figur 10. Antall uførepensjonister og andelen uførepensjonister i prosent av befolkningen 18–67 år ved utgangen av året

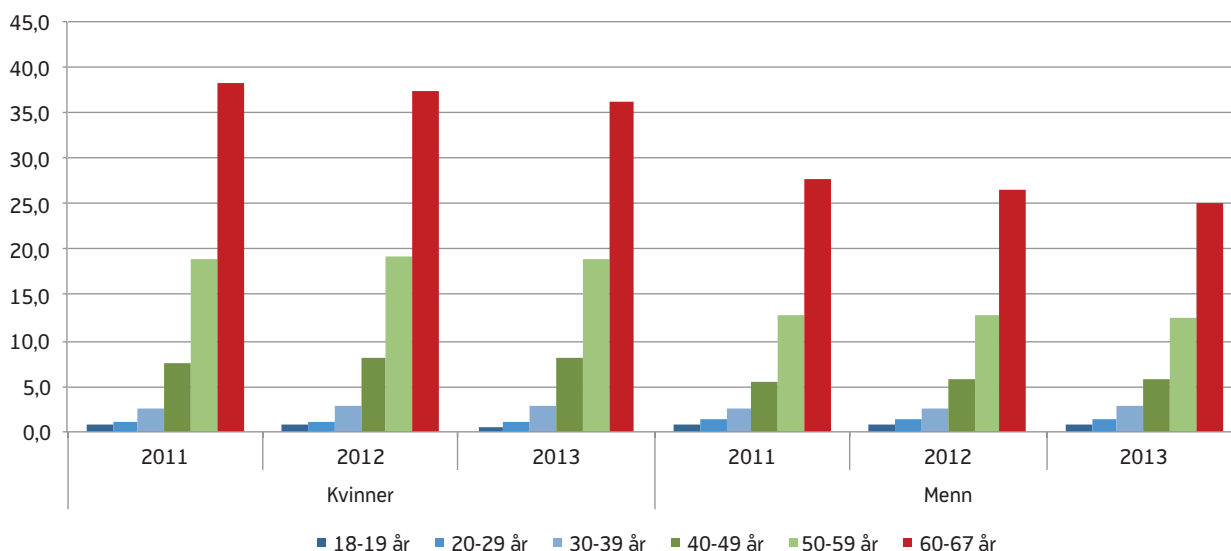
Kilde: NAV

Sterkest nedgang blant eldre

Nedgangen i antall uførepensjonister skyldes at det stadig blir færre eldre med uførepensjon. Fra 2012 til 2013 sank antall uførepensjonister i 60-årene med 6 000 personer, og andelen de utgjorde i befolkningen 60–67 år gikk ned fra 32,0 til 30,7 prosent. Også i løpet av 2012 var det nedgang i antall eldre uførepensjonister.

Antall uførepensjonister under 60 år har økt hvert år siden 2009, men det har også befolkningen, slik at andelen uførepensjonister under 60 år ikke har økt like mye. I 2013 var det 1 900 flere uførepensjonister under 60 år enn i 2012, mens andelen på 6,3 prosent var den samme som året før. Veksten i antallet yngre med uførepensjon er avtakende – fra 2011 til 2012 økte antallet uførepensjonister under 60 år med 6 500.

Figur 11. Uførepensjonister etter kjønn, alder og år. Andel i prosent av befolkningen

Kilde: NAV

Veksten i både antall uførepensjonister og andelen i befolkningen har de siste årene vært størst i aldersgruppen 40 til 55 år. Dette henger sammen med at en stor andel av de som de siste årene har fått innvilget en uførepensjon tilhører gruppen som mottok ytelser som ble konvertert til arbeidsavklaringspenger 1. mars 2010. Disse var relativt unge. Spesielt har overgangen vært stor blant de som tidligere mottok tidsbegrenset uførestønad.⁵ Nær to av tre av disse var kvinner, og de fleste var under 55 år. Unge under 30 år fikk i de aller fleste tilfeller innvilget en tidsbegrenset uføreytelse. Denne ordningen har i praksis fungert som en utsatt tilgang til uførepensjon, og medvirket til den sterke veksten i uførepensjonering også blant de aller yngste. Prosentvis har veksten de siste par årene vært størst blant unge under 35 år.

Kvinnene utgjorde 57,6 prosent av uførepensjonistene ved utgangen av 2013, men nedgangen fra 2012 var likevel sterkest for menn. Antall menn med uførepensjon sank med 2 400, mens antall kvinner

ble redusert med 1 600. Ved utgangen av 2013 var 11,0 prosent av kvinnene og 7,7 av mennene i alderen 18–67 år uførepensjonister.

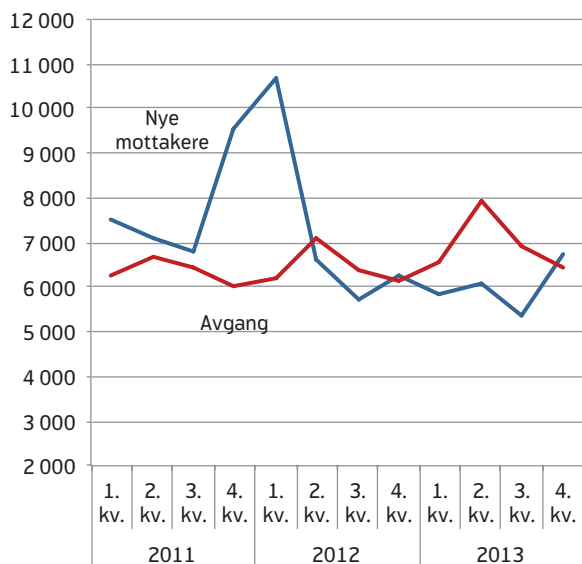
Store etterkrigskull får alderspensjon

I løpet av 2013 var det flere som forlot ordningen enn det ble innvilget nye uførepensjoner (figur 12). Rundt fire av fem som forlater uførepensjonsordningen går over på alderspensjon fordi de fyller 67 år. Avgangstallene fra uførepensjon er derfor i stor grad bestemt av utviklingen i antall personer som når denne aldersgrensen. De siste årene har antall 67-åringer økt i takt med størrelsen på de store fødselskullene fra midten av 1940-tallet. I 2013 fylte 1946-kullet 67 år – det største fødselskullet noensinne. Avgangen fra uførepensjon økte fra 25 800 i 2012 til 27 900 personer i løpet av 2013. Avgangen følger fødselsmønsteret – det er gjerne ekstra mange fødsler i andre kvartal, og det var spesielt mange i andre kvartal 1946.

Den andre viktige årsaken til at folk slutter å motta uførepensjon er at de dør før de fyller 67 år. Figur 13 viser at 16 prosent av de som sluttet å motta uførepensjon i 2012 var registrert døde tre måneder etter avgang. Kun 2 prosent av de som ikke lenger mottok uførepensjon var i arbeid.

⁵ Tidsbegrenset uførestønad ble innført fra 1. januar 2004 i et forsøk på å redusere uførepensjoneringen. 40 prosent av alle som fikk innvilget en uføreytelse fikk tidsbegrenset uførestønad. I alt gjaldt dette over 72 000 personer, og i overkant av 50 000 personer fikk ytelsen konvertert til arbeidsavklaringspenger 1. mars 2010.

Figur 12. Nye mottakere av uførepensjon og avgang per kvartal

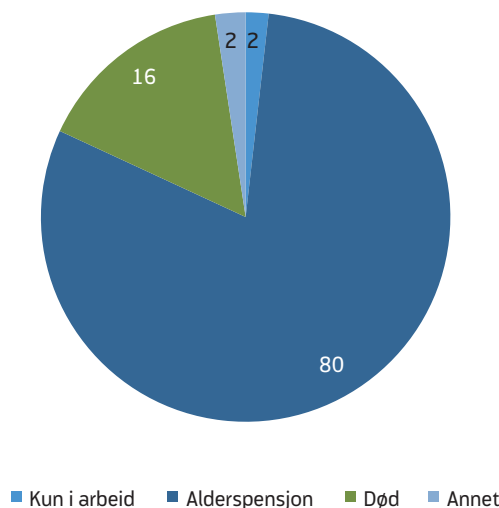

Kilde: NAV

Færre nye uførepensjonister

De særlig høye tallene for antall nye uførepensjonister i fjerde kvartal 2011 og første kvartal 2012 skyldtes den økte innsatsen i saksbehandlingen av uførepensjoner fra høsten 2011, og spesielt overfor personer med arbeidsavklaringspenger og et tidligere vedtak om tidsbegrenset uførestønad. For mange av disse gikk det opprinnelige vedtaket ut i desember 2011. Dette bidro til at det i løpet av fjerde kvartal 2011 og første kvartal 2012 ble innvilget i overkant av 20 000 nye uførepensjoner, hvorav over 40 prosent gjaldt tidligere mottakere av tidsbegrenset uførestønad. Som tidligere er vist i figur 7, avspeiles denne innsatsen også i avgangstallene fra arbeidsavklaringspenger. I løpet av hele 2013 ble det innvilget i alt 23 800 nye uførepensjoner, et lavt antall sammenlignet med de to foregående årene. Også i 2013

Figur 13. Status 3 måneder etter avgang fra uførepensjon i 2012. Prosent

Kilde: NAV

hadde én av fire nye uførepensjonister et tidligere vedtak om tidsbegrenset uførestønad.

Nær fire av fem nye mottakere av uførepensjon i 2013 var registrert med nedsatt arbeidsevne to måneder før de fikk uførepensjon, og de aller fleste av disse mottok arbeidsavklaringspenger. Andelen som tidligere hadde arbeidsavklaringspenger har økt de siste årene i takt med intensivering av innsatsen for å avklare situasjonen til den store gruppen som ville nå fireårsgrensen for mottak av arbeidsavklaringspenger 1. mars 2014 (se Lande 2014). Mange av disse har søkt, og fått innvilget en uførepensjon. Antallet nye uførepensjonister i 2013 var likevel noe lavere enn forventet. Dette kan indikere at man nå behandler saker som er mer tidkrevende enn tidligere. Alle som søker om uførepensjon må gjennomgå

Tabell 2: Nye mottakere av uførepensjon, etter hvor de var 2 måneder tidligere

År	Antall nye mottakere	Fra Sykepenger	Fra Nedsatt arbeidsevne	Fra Arbeidssøkerstatus	Fra Annet
2011	30 823 (100 %)	5 317 (17,3 %)	22 506 (73,0 %)	120 (0,4 %)	2 880 (9,3 %)
2012	29 073 (100 %)	4 323 (14,8 %)	22 199 (76,4 %)	109 (0,4 %)	2 442 (8,4 %)
2013	23 810 (100 %)	3 216 (13,5 %)	18 859 (79,2 %)	77 (0,3 %)	1 658 (7,0 %)

Kilde: NAV

en arbeidsevnevurdering. Lande (2014) viser at mot slutten av 2013 økte antall gjennomførte arbeidsevnevurderinger per måned kraftig, og veksten fortsatte inn i 2014. Dette tyder på at forventet vekst i uførepensjoneringen først vil komme i 2014.

Oppsummering

I 2013 gikk sykefraværet, antallet personer som mottok arbeidsavklaringspenger og antallet uførepensjonister ned. Dermed gikk også det samlede antallet personer som mottok en helserelatert ytelse ned. I 2014 vil mange passere fire år med arbeidsavklaringspenger. Etersom arbeidsavklaringspenger som hovedregel kun gis i fire år, venter vi derfor at mange vil slutte å motta ytelsen i 2014 slik at antallet personer med arbeidsavklaringspenger vil fortsette å falle. Mange av de som har gått fire år med arbeidsavklaringspenger har svært lange trygdeforløp bak seg, og vil oppfylle kravene til uførepensjon. Antallet som slutter å motta uførepensjon vil fortsatt være på et høyt nivå. Avgangen vil likevel være lavere enn i 2013, da det rekordstore 1946-kullet ble 67 år. Samlet er det derfor stor sannsynlighet for at vi får en ny vekst i antallet uførepensjonister i 2014.

Sykefraværet er avhengig av en rekke faktorer, blant annet regelendringer og endringer i arbeidsmarkedet, og er betydelig vanskeligere å anslå utviklingen for fremover. Det er likevel rimelig å anta at det vil skje en fortsatt forskyving der psykiske lidelser vil ligge til grunn for en større andel av sykefraværet. Skulle sykefraværet øke blir det gjerne fulgt av at flere personer får arbeidsavklaringspenger og, på lang sikt, uførepensjon. Fortsetter sykefraværet å gå noe ned vil det motsatt kunne føre til at færre får arbeidsavklaringspenger og på lang sikt uførepensjon.

Referanser

Galaasen, Anders Mølster og Johannes Sørbø (2013) «Pensjonsreformen og arbeidsledige over 60 år». *Arbeid og velferd*, 1/2013, 72–82.

Kalstø, Åshild Male, Magne Bråthen og Johannes Sørbø (2011) «Hvordan går det med de som har vært arbeidssøkere i 2 år?». *Arbeid og velferd*, 1/2011, 11–23.

Kann, Inger Cathrine, Torunn Bragstad og Ola Thune (2013a) «Stadig flere på trygd?». *Arbeid og velferd*, 3/2013, 24–38.

Kann, Inger Cathrine, Ola Thune og Anders Mølster Galaasen (2013b) «Gir lavere sykefravær færre på langtidsytelser?». *Arbeid og velferd*, 3/2013, 39–48.

Lande, Sigrid (2014) «Arbeidsavklaringspenger: Mottakere overført fra tidligere ordninger». *Arbeid og velferd*, 2/2014, 89–100.

Nossen, Jon Petter (2014) «Utviklingen i sykefraværet: Betydningen av arbeidsmarkedet, gradering og regelendringer». *Arbeid og velferd*, 2/2014, 75–88.

Ytteborg, Helene (2014) «Stabilt sykefravær i 4. kvartal 2013». *Statistiknotat*, Arbeids- og velferdsdirektoratet